

A FÉNYKÉPEZÉS KUTATÁSMÓDSZERTANI FELHASZNÁLÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI A PEDAGÓGIÁBAN

TORGYIK JUDIT

a Kodolányi János Főiskola Neveléstudományi Tanszék
főiskolai tanára
jtorgyik@uranos.kodolanyi.hu

Nemrégiben új, figyelemfelkeltő szakkönyv jelent meg a könyvpiacra, a lengyel *Piotr Sztompka* (2009) tollából, *Vizuális szociológia. A fényképezés mint kutatási módszer* címmel. Noha a kötet a szerző eredeti szándéka szerint szociológusoknak készült, azonban jó szívvel ajánlható a neveléstudománnyal ismerkedő hallgatók és a pedagógiát tanítók, illetve a szélesebb értelemben vett társadalomtudománnyal foglalkozók számára is. A kiadvány remekül kiegészíti kutatás-módszertani ismereteket, megvilágítja a vizuális információ-szerzés és elemzés lehetőségeit, melyeket alkotó módon továbbgondolva pedagógiai témájú vizsgálatoknál, összehasonlító jellegű, iskolai megfigyeléseknél, tartalomelemzés és interjúkészítés során egyaránt sikerrel lehet használni. A kötet szerzője számos olyan példát ad, amelyek kiválóan alkalmazhatók a tanár és tanítójelöltek képzésében, és általában véve az élményszerű oktatásra vágyók körében.

Sztompka hat fejezetben mutatja be a fényképezés nagyszerű felhasználási lehetőségeit a társadalomtudományokban. Kiindulópontként az első két fejezetben arra világít rá, hogy a környezetben rejlő vizuális információk megfigyelése, célirányos megfejtése érzékenyebbé teszi a szemlélőt a körülötte lévő világ normái, értékei, kulturális felépítésének nyíltan és rejtetten megbújó mondanivalója irányt. A XXI. században mind több a bennünket körülvevő vizuális jel, különösen így van ez a nagyvárosokban, ahol a reklámok, az óriásplakátok, a graffitik rengetege tarkítja a köztereket, s már-már vizuális korszakváltásról lehet beszélni. A fényképezés a társadalomtudományi kutatás egyik régen ismert módszere, a fényképező személy, pedig lencsevégre kaphat oktatási, nevelési, gyerekekkel összefüggő tartalmakat is.

Szakedolgozatok készítésekor, szemináriumi dolgozat írásakor, iskolalátogatások alkalmával nem ritkán része a hallgatói feladatoknak fényképek készítése is. Az így létrejött fotók sokféle, változatos szempont mentén elemezhetők, erre mutat rá a könyv harmadik része. A rögzített anyag elemzése történhet az idődimenziót alapul véve (milyen volt régen, s mi jellemző ma?), a különböző kultúrákat összehasonlítva (mi jellemző az egyik, mi a másik kultúrában?), valamint a fényképen látható tartalmakból kiindulva is. A szerző számos konkrét, praktikus szempontot ír le arra vo-

natkozóan, hogyan elemezhető a képen lévő ember, a cselekvés, az interakció, a közösség és a kultúra, valamint a társadalmi környezet az egyes vizsgálatok során. Felhívja figyelmünket arra is, hogy nem csupán magát a képet érdemes szemlél-nünk és elemeznünk, hanem a kép készítőjének szándékait, szubjektív, egyedi indítékait, valamint a képen szereplők fotózásra adott beszédes reakcióját is. A kép készítőjét minden esetben sajátosan egyéni szempontok vezérlik, melyek nagyban befolyásolják, mit fog észrevenni, mit fog fókuszba állítani munkája során.

A könyv módszertani szempontból egyik legértékesebb része az a fejezet, amelyben a fényképezés, mint más kutatási módszerek kiegészítése, együttes alkalmazásának hogyanja kerül ismertetésre. A szerző a könyv negyedik fejezetében bemutatja, milyen módon lehet a fotózás a megfigyelés segítője, a tartalomelemzés célpontja, vagy az interjúzás remek kiegészítő kelléke.

Fényképeket a társadalomtudományokban már az első egzotikus tájakra utazó antropológusok is készítettek, akik terepkutatásaik során használták a masinát. Em-lékezetes *Margaret Mead* és munkatársa, *Gregory Bateson* Bali karakter című fo-tósorozata, melynek fő célja az 1930-as években, Bali-szigetén élő őslakosok so-cializációjának, szülő-gyerek kapcsolatának jellegzetes megfigyelésére irányuló vizsgálata volt. A kutatók azt szerették volna érzékletesen demonstrálni, hogyan alakul a szigetlakók élete, személyisége, melynek érdekében több száz fényképet készítettek, majd aztán szöveggel láttak el, s a fényképek és annak kiegészítő szö-vege mind az antropológia, mint pedig a neveléstudomány számára a mai napig gazdag anyagot szolgáltat e távoli kultúra mindennapi életéről, az ott élők világról és nevelési jellegzetességeiről. Iskolalátogatások, alternatív iskolák, hazai és kül-földi oktatási intézmények megismerésekor nem egyszer előkerül a fényképezőgép nálunk is, s az így készített fotók ugyancsak használható alapanyagot adnak a tanu-lás, a tanítás során.

A fénykép azonban nem csak a megfigyelés eszköze, hanem a tartalomelemzés tárgya is lehet. A legtöbb tartalomelemzéssel kapcsolatos módszertani szakkönyv szövegek elemzéséről szól, s csupán mintegy mellékesen említi, hogy képeket, raj-zokat, vizuális tartalmakat szintén lehet ily módon vizsgálni. Ebben a könyvben azonban gazdag ötlettárat kapunk ahhoz, hogyan jó mindezt megoldani, milyen módon lehet a tartalomelemzést vizuális anyagokon szakszerűen elvégezni. A fel-vetés kiváló alkalom arra, hogy neveléstudománnyal kapcsolatos témákat is górcső alá vegyünk. Régi iskolai fényképek, tankönyvek képanyaga, gyermekek világát bemutató újságcikkek illusztrációi, régen kiadott könyvek fotói pompásan tükrözik az adott kor szellemének jellegzetességeit. A képek alkalmasak dokumentumelem-zésre is, és az interjúk segédeszközeként ugyancsak felhasználhatók. Jól ismert a kutatók körében az ún. fotóinterjú, vagy más néven interjú fotóinterpretációval, mely arról szól, hogy az interjú során a kikérdezett személy kap egy képet, s meg-kérjük, mondja el, ami az eszébe jut róla. A cél az, hogy a vizsgálati személyt mi-nél jobban megnyissuk, a képpel kapcsolatban minél részletesebben kikérdezzük.

Sajátos formája a fotóinterjúnak, amikor a vizsgálat alanyáról készített képről folyik a beszélgetés, ilyenkor megismerhető a kikérdezett véleménye, feltárható személyiségére irányuló önreflexiójának tartalma. A fotóinterjú fókuszcsoportos kikérdezés során is hasznosítható – nem csak a szociológiában.

Az autofotográfiára ad érdekes példát a szerző, amikor arról szól, hogy Lengyelországban a rendszerváltás után, 10-17 év közötti, hátrányos helyzetű gyerekeknek és fiataloknak adtak masinákat, hogy egy hétig tetszésük szerint készítsenek képeket. Az így létrejött több ezer mű a gyerekek barátairól, közvetlen környezetéről, játékaikról éles szemmel mutatta be az akkori, nehéz helyzetben lévő ország jellemzőit, olyannyira, hogy népszerű kiállítást is szerveztek belőle.

Az ötödik, a fénykép mint az interpretáció tárgya címmel írt fejezet, azt veszi sorra, milyen jellegű elemzésnek vethetjük alá a fényképeket a kutatás során. Más lesz az eredmény, ha a hermeneutikai, a szemiológiai, a strukturalista, vagy ha a diszkurzív interpretációt választjuk. *Sztompka* részletesen bemutatja az egyes elemzési lehetőségek jellemzőit, mely leírások a pedagógiával ismerkedők számára tanulmányaik során ugyancsak hasznosak.

A hatodik részben a szerző végigveszi azokat a közkezdvelt társadalomtudományi irányzatokat, amelyek rendszerébe akadálytalanul beilleszthető a fényképezés. A fenomenológiától kezdve az etnometodológián át a dramaturgiai elmélet magyarázatával egyaránt leírható a fényképezés helye a társadalomtudományok rendszerében. Szinte minden klasszikus elméletbe beilleszthető a képi elemzés.

Végül, de nem utolsó sorban a könyv melléklete az oktatóknak nyújt didaktikai példatárát arról, hogyan használhatjuk a társadalomtudomány iránt érdeklődő hallgatókkal való foglalkozásban a fényképeket, a szemináriumok és a gyakorlati órákon milyen alkalmak nyílnak fotók elemzésére.

Úgy vélem, hogy a kötet olvasása után újragondolhatjuk a vizuális kultúra neveléstudományi felhasználását, melynek során értékes, interdiszciplináris, módszertani megoldások születhetnek a felsőoktatásban működők körében. Már csak azért is, mert az emberek egy része tanulási stílusát tekintve vizuális típus, s a többség fogékony a képi információk iránt. A fénykép nem egyszerűen egy-egy szakdolgozat, szemináriumi dolgozat illusztrálására szolgál, hanem módszerként használva jó eszköz arra is, hogy élesebben lássuk a bennünket körülvevő környezet jelzéseit, s egyúttal többet megértsünk a társadalom neveléssel kapcsolatos dimenziójának értékrendszeréből, sokszor tudattalanul is jelen lévő üzenetéből.

|| Sztompka, Piotr (2009): *Vizuális szociológia. A fényképezés mint kutatási módszer*. Gondolat Kiadó, PTE Kommunikáció-és Médiatudományi Tanszék, Budapest-Pécs, 212 oldal.